

affairs as well as any typical medieval corporation and constituted a progressive alternative to official classic structures of the Orthodox Church. Attitude of the Polish powers starting from mid-XVII century deteriorated not because of religious reason, but because of the subjugation of confraternities to the Muscovy patriarchate and to the official church hierarchy, which resulted in their loss of independence and loyalty towards RP.

Key words: orthodox confraternities, legal status of religious minorities in Rzecz Pospolita in XVI–XVIII cent.

УДК 502.14 (477)

А.Л. ГОЛОВКО

Аліна Леонідівна Головка, здобувач Національної академії внутрішніх справ

ПРИРОДООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ РАКУРС

Однією з найбільш актуальних проблем сучасності є охорона навколишнього природного середовища. Ця ситуація набула особливо важливого значення у зв'язку з розширенням масштабів і можливостей людства у сфері природокористування. Навколишнє природне середовище служить умовою та засобом існування людини, територією, на якій вона проживає, просторовою межею здійснюваної державної влади, місцем для розміщення об'єктів культурно-побутового призначення й іншою базисною основою людської життєдіяльності.

Навколишнє природне середовище утворює складне поняття, у рамках існування якого історично одержали розвиток складні форми взаємодії суспільства та природи: економічна (споживання природи людиною, використання її для задоволення людських потреб) та природоохоронна (охорона навколишнього середовища з метою збереження людини як біологічного й соціального організму)¹.

Охорона навколишнього природного середовища, забезпечення раціонального використання, збереження і відновлення природних об'єктів та ресурсів, охорона й захист екологічних прав та обов'язків громадян нині є однією з основних функцій держави. У ст. 16 Конституції України зазначено, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави².

Природоохоронна діяльність держави здійснюється різноманітними формами та методами, що спрямовані на встановлення правопорядку в системі екологічних правовідносин. Така діяльність держави полягає насамперед у виданні законів та підзаконних нормативно-правових актів, що забезпечують регулювання відносин у сфері взаємодії суспільства і природи з метою збереження та відновлення довкілля, забезпечення екологічної безпеки³.

Питання формування державної політики у природоохоронній сфері, спрямованої на досягнення та підтримання стану екологічної безпеки в контексті державотворення, досліджувалися у працях В.І. Андрейцева, О.С. Баб'яка, П.Д. Біленчука, А.М. Гайдая, А.П. Гетьмана, І.М. Заріцької, Н.Р. Кобецької, А.М. Мірошніченка, Г.В. Тищенко, І.Б. Усенка, Т.П. Устименко, Ю.О. Чирви, Ю.С. Шемшученка, М.В. Шульги та інших. Необхідно зазначити, що теоретико-методологічний аналіз праць вітчизняних фахівців, у яких розглядалися природоохоронна діяльність держави, переконує у тому, що при певній розробленості цієї проблематики недостатньо уваги приділяється питанням щодо історико-правових аспектів становлення та розвитку цієї діяльності в Україні.

Метою статті є проведення періодизації історико-правового процесу становлення та розвитку природоохоронної діяльності в Україні на основі часових критеріїв та історичних джерел права.

У зв'язку із пошуком нових напрямів ефективного вирішення екологічних проблем сучасності увагу дослідників дедалі більше привертає історичний досвід становлення та розвитку природоохоронної діяльності в Україні. Адже на попередніх етапах становлення та розвитку нашої держави завжди можна віднайти подібні сучасним проблеми, які вже дістали певне вирішення. Відтак, істотно зростає роль історико-правових досліджень природоохоронної діяльності, які в комплексі з екологічними напрацюваннями закладають наукові підвалини для обґрунтованих узагальнень, висновків і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення механізму здійснення екологічної функції держави.

На різних етапах існування України змінювалися форми і методи здійснення природоохоронної діяльності як складової екологічної функції держави. Необхідно визнати, що екологічної функції держави в сучасному розумінні не було, вона з'являється лише в 60–70 рр. XX століття⁴. Але це не означає, що її не існувало до цього часу зовсім. Ціла низка положень та норм, що містяться в історичних джерелах, свідчить про здійснення природоохоронної діяльності державою з найдавніших часів до сьогодення.

Історичний аналіз наявних джерел права дає змогу виділити кілька періодів становлення та розвитку природоохоронної діяльності в Україні, а саме:

а) давньоукраїнський період (право Київської Русі). У цей час переважно розвивалося земельне та лісове законодавство. У IX–XI ст. ліс України займав майже всю територію: від Дніпра до Карпат. Вперше про охорону лісів згадується в законах Ярослава Мудрого «О церковних судах й земських ділах», у яких мала місце лісоохоронна стаття. Ярослав Мудрий як представник державного управління в Київській Русі встановив у Руській Правді (XI ст.) перші обмеження промислу диких звірів. Практично ці настанови захищали не стільки звірів, скільки, наприклад, володарів бобрових гонів від браконьєрів. У XIII ст. у Володимиро-Волинському князівстві на певних територіях заборонялося полювання на всіх тварин⁵;

б) литовська доба (право литовсько-української держави XV–XVI ст.) До основних джерел природоохоронного права цього періоду належать: Судебник Казимира 1468 р., який регулював порядок розгляду земельних спорів; Литовські статuti 1529, 1566 і 1588 рр., які регламентували відносини з використання природних ресурсів та захисту права власності на природні ресурси⁶;

в) право Запорозьких козаків (козацьке звичаєве право) XV–XVIII століть. Охорона природи на території Запорозької Січі насамперед проявлялася в збереженні і раціональному використанні лісових ресурсів. Користуватися ними у Запорозькій Січі для власних потреб без особливого дозволу мали право тільки козаки та піддані Війська Запорозького, а сторонні особи повинні були обов'язково отримати на це дозвіл Коша або кошового отамана. Найбільшої шкоди, як зазначає І. Грозовський, завдавали лісам самовільні порубки дерев. Для затримання самовільних порубників лісу призначалися спеціальні команди, які своїми діями охороняли лісові масиви від протиправних посягань⁷.

На території Запорозьких Вольностей широко практикувалася передача окремих лісових ділянок за відповідними «орендами» на охорону козакам – власникам зимівників або слобід, які заохочувалися до розведення дерев, особливо плодкових порід. На підставі наказів Коша, що регулярно надсилалися на місця, місцева адміністрація мала ретельно стежити за станом лісів, не допускати самовільних порубок лісу, не давати порушникам ніяких поблажок під загрозою втрати чина, тілесних покарань і конфіскації майна. У Запорозькій Січі рибальські та мисливські угіддя були не менш важливими об'єктами охорони природи. На їх використання сторонні особи, які не перебували у підданстві Війська Запорозького, знову ж таки повинні були отримати спеціальний дозвіл Коша;

г) право Гетьманщини (охоплює період від утворення незалежної Української держави внаслідок визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького у середині XVII ст. – до поширення на Україні російської правової системи у середині XIX ст.) У цей час виникають такі джерела природоохоронного права, як гетьманські універсали, згідно з якими здійснювався розподіл природних ресурсів, а також кодекси українського права. Серед них особливо відомими були: Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р., Екстракт малоросійських прав 1767 р., Зібрання малоросійських прав 1807 р., Звід місцевих законів західних губерній 1837 р. тощо. Ці правові джерела переважно містили компіляції та переробки литовських статутів, збірників магдебурзького права, гетьманських універсалів, але були деякі «оригінальні» норми. Вони були більш упорядкованими та більш детально регулювали природоохоронні відносини. У першій Українській Конституції Гетьмана Пилипа Орлика 1710 р. було закріплено певні природоохоронні норми, зокрема, щодо повернення захоплених російськими військами територій традиційного козацького природокористування;

г) право Української Народної Республіки (далі – УНР) (охоплює період існування автономних і незалежних державних утворень на території України у 1917 – 1922 рр.). Згідно з Універсалами Української Центральної Ради було націоналізовано природні ресурси, утворено земельні комітети для управління ними. Розвивалися земельне та лісове законодавство: було прийнято Тимчасовий земельний закон від 18 січня 1918 р., який врегулював порядок передачі землі в користування. Після утворення на Кубані самостійної Кубанської Народної Республіки, яка взяла курс на об'єднання з УНР, у 1918 р. приймається Закон «Про землю у Кубанському Краї». Після приходу до влади Гетьмана П. Скоропадського 29 квітня 1918 р. було відновлено приватну власність на природні ресурси і скасовано екологічне законодавство УНР. У цей час приймаються Закони «Про право на врожай» від 27 травня 1918 р. і «Про право продажу та купівлі землі поза міськими оселями» від 14 червня 1918 року. Після приходу до влади Директорії і відновлення УНР 18 грудня 1918 р. було знову націоналізовано природні ресурси для розподілу їх серед селян на праві користування. 8 січня 1919 р. приймається Закон «Про землю в УНР», а 10 січня 1919 р. – Закон «Про ліси в УНР». Таким чином, необхідно зазначити, що екологічне законодавство УНР регулювало порядок використання та охорони природних ресурсів, ресурсовпорядження, меліорацію⁸.

Окреме місце в історії становлення та розвитку природоохоронної діяльності в Україні займало земельне законодавство Західноукраїнської Народної Республіки, яке складалося з «Основ земельної реформи» від 7 березня 1919 р., Законів «Про землю Західної області УНР» від 14 квітня 1919 р., «Про заборону дій, які могли б зупинити виконання земельного закону» від 15 квітня 1919 р.⁹;

д) право УРСР у період перебування України у складі СРСР від 1919 р. – до проголошення суверенітету України у 1990 році. Характеризується впровадженням соціалістичних методів господарювання, націоналізацією природних ресурсів, правовим стимулюванням індустріалізації і збільшенням техногенного навантаження на природу.

Одним із перших нормативно-правових актів Радянської влади був декрет «Про землю»¹⁰ (далі – Декрет). Цей нормативно-правовий акт скасовував право приватної власності на землю, її надра, ліси й води та встановлював на них право виключної державної власності. Декрет, поряд із іншими нормативно-правовими актами радянської влади («Декрет про мир», «Декрет про утворення робітничого і селянського уряду»

тощо), безумовно, є за своєю суттю актом конституційно-правового характеру і значення, оскільки оформив основи земельних відносин нової соціалістичної держави – Української Соціалістичної Радянської Республіки (далі – УСРР).

Декрет «Про землю» був спрямований на врегулювання відносин у сфері природокористування та закріпив докорінні зміни щодо власності на землю й інші природні ресурси. Причому встановлювалося, що у виключне користування держави (фактично – у власність держави) переходять тільки надра, ліси і води, які мали загальнодержавне значення, а всі дрібні річки, озера, ліси тощо переходили в користування громад.

Таким чином, Декрет «Про землю» мав величезний соціально-економічний сенс, оскільки заклав правові основи для подальшого раціонального природокористування, що було найважливішою передумовою проведення державних заходів із охорони природи (ст. 6).

Надалі ідеї націоналізації знаходять свій розвиток у Декретах «Про ліси» (1918 р.), «Про соціалізацію землі» (1918 р.) та «Про надра землі» (1920 р.).

Нормативно-правові положення перших радянських декретів, що регулювали питання використання і охорони землі та інших природних ресурсів, отримали надалі конституційно-правове закріплення. Так, у Конституції УСРР 1919 р. знаходять відображення положення декрету «Про землю» (скасування приватної власності на землю і націоналізації інших природних ресурсів)¹¹.

Необхідно зазначити, що першими радянськими декретами (1917–1918 рр.) юридично був оформлений процес децентралізації управління землями та іншими природними ресурсами з передачею всієї повноти влади місцевим Радам депутатів. Так, згідно з декретом «Про землю» поміщицькі маєтки, так само як всі повітові, монастирські, церковні землі, переходили в розпорядження волосних земельних комітетів і повітових Рад селянських депутатів. Грунтуючись на зазначеному, можна зробити висновок, що Конституція УСРР 1919 р. приділяла увагу тільки питанням організації влади в країні (забезпечення диктатури трудящих). Підтвердивши скасування приватної власності на землю та на інші природні ресурси, документ визначав низку державних органів, наділених компетенцією у сфері природокористування.

Проте в Конституції УСРР 1919 р. не порушувалися питання охорони природи в цілому і навіть окремих природних ресурсів. На думку А.М. Гайдая, такий стан речей свідчить про те, що проблеми охорони природи за своєю актуальністю та значущістю стояли в той період далеко не на першому місці, і тому не забезпечувалися на конституційному рівні¹².

У цей період нормативно-правове регулювання екологічних відносин державою зводилося переважно до питань використання та, меншою мірою, до охорони окремих природних ресурсів, що закріплювалося поточним законодавством – чинними декретами і постановами. На нашу думку, можна стверджувати, що цей етап в історії становлення та розвитку природоохоронної діяльності характеризується домінуванням нормативно-правового регулювання природокористування над природоохоронними відносинами.

Конституція СРСР 1924 р. на нормативно-правовому рівні фактично не регулювала відносини щодо використання та охорони природних ресурсів. У ній передбачався лише один пункт, присвячений цьому питанню – закріплення об'єктів відповідальності вищих органів СРСР у галузі природокористування¹³.

На основі Конституції СРСР приймалися нові конституції в союзних республіках, у т.ч. Конституція УСРР 1929 р. (далі – Конституція). Цією Конституцією та відповідними законами (які переважно дублювали союзні), всі природні ресурси оголошувалися власністю держави (ст. 4 Конституції). Необхідно зазначити, що ця норма закріплювалася у всіх радянських конституціях, аж до прийняття Конституції України 1996 року.

Нова віха в історії становлення та розвитку природоохоронної діяльності в Україні розпочинається із прийняттям Конституції УРСР 1937 року. Необхідно зазначити, що в цей період окреслилася тенденція до розширення і деталізації нормативно-правового регулювання відносин у сфері охорони та використання природних ресурсів. У Конституції СРСР 1936 р., на відміну від Конституції СРСР 1924 р., закріплювалося більше правових норм, які регулювали питання охорони та використання природних ресурсів. Конституція СРСР 1936 р. містила вже чотири статті, що мають безпосереднє відношення до цих питань (ст. ст. 6, 7, 8, п. «з» ст. 14), а також дотичне значення (наприклад, ст. ст. 4, 5, 131)¹⁴.

У Конституції СРСР 1936 р. також було проведено розмежування компетенції між Союзом РСР і союзними республіками у сфері нормативно-правового регулювання відносин щодо охорони та використання природних ресурсів. Конституція України 1937 р. закріпила компетенцію українських органів влади стосовно регулювання питань природокористування, а саме: встановлення порядку користування землею, надрами, лісами й водами» (п. «м» ст. 19 Конституції України 1937 р.).

Окремої уваги у процесі становлення та розвитку природоохоронної діяльності в Україні потребує післявоєнний період. Наприкінці 50-х – на початку 60-х рр. у всіх республіках СРСР були прийняті республіканські закони про охорону природи. В Українській РСР відповідний Закон «Про охорону природи в УРСР» було прийнято 30 червня 1960 року. Щоправда, помітної ролі у механізмі правового регулювання охорони природи у той період ці закони не відіграли. Вони не містили ефективних природоохоронних заходів, нормативних обмежень, санкцій тощо. У 70-х рр. приймаються союзні основи законодавства, що регулюють окремі природні об'єкти, а саме: основи земельного законодавства, водного, лісового, законодавства про надра, союзні закони про охорону атмосферного повітря, про охорону і використання тваринного світу. Для їх розвитку у союзних республіках були прийняті аналогічні кодекси і закони. Відповідно, до початку 70-х рр. у СРСР набув поширення диференційований підхід до регулювання використання та охорони природних об'єктів. У зв'язку з прийняттям окремих основ водного, земельного, лісового та іншого законодав-

ства обстоювалась позиція про існування окремих галузей права: земельного, водного, надрового, лісового тощо¹⁵.

Важливу роль у процесі становлення та розвитку природоохоронної діяльності відіграла постанова Верховної Ради СРСР від 20 вересня 1972 р. «Про заходи щодо подальшого поліпшення охорони і раціонального використання природних ресурсів», і прийнята на її виконання і розвиток постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 29 грудня 1972 р. «Про посилення охорони природи і поліпшення використання природних ресурсів». Цими документами були затверджені принципові положення та основні напрями державної політики у сфері охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів, а також визначено основні повноваження державних органів у цій галузі¹⁶.

Паралельно розвивається ідея комплексного підходу до регулювання правових відносин, яка базувалась на положенні про те, що всі природні об'єкти взаємопов'язані, їх використання та охорона неможлива окремо, без врахування інших. В юридичній літературі була запропонована ідея про виділення окремої галузі – природноресурсового права, що як самостійна навчальна дисципліна почала згодом вивчатися у вищих навчальних закладах юридичного спрямування. Одночасно висловлюється думка про неможливість відокремлення і використання природних ресурсів від їх охорони та обґрунтовується позиція про існування двох взаємозв'язаних галузей: природноресурсового і природоохоронного права. У 80-х рр. в навчальних закладах починають читати навчальний курс «Природноресурсове право і правова охорона природи»¹⁷;

е) сучасний період (охоплює період з часу проголошення Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р.). Визначною подією стало прийняття Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року. Приймаються природноресурсні кодекси та інші нормативно-правові акти. Відбувається ратифікація актів міжнародного екологічного права. Екологічне законодавство стає однією з найбільших галузей законодавства України.

Таким чином, запропонована періодизація історико-правових аспектів становлення та розвитку природоохоронної діяльності в Україні, безумовно, не претендує на «істину в останній інстанції», але є підставою для подальшого наукового опрацювання цієї теми. Водночас, за нашими оцінками, вкрай актуальною нині постає необхідність переосмислення процесів формування й розвитку природоохоронної діяльності Української держави та організації комплексного дослідження новітньої історії екологічного права в Україні.

¹ Екологічне право : навч. посіб. / Т.П. Устименко. – К. : Алерта, 2016. – С. 8.

² Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96%E2%F0#Find>

³ Екологічне право України : навч. посіб. / Н.Р. Кобецька. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – С. 8.

⁴ Там само. – С. 14.

⁵ Екологічне право України : навч. посіб. / К.А. Рябець. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – С. 6.

⁶ Екологічне право України : навч. посіб. / Л.О. Бондар, В.В. Курзова. – К. : Бурун Книга, 2008. – С. 17.

⁷ Грозовський І. Охорона природи в Запорозькій Січі / І. Грозовський // Право України. – 1997. – № 12. – С. 104.

⁸ Екологічне право України : навч. посіб. / Л.О. Бондар, В.В. Курзова. – К. : Бурун Книга, 2008. – С. 17–18.

⁹ Заріцька І.М. Історичний досвід розвитку земельного законодавства в Україні (1917–1921 рр.) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / І.М. Заріцька. – К., 2009. – С. 12.

¹⁰ Про землю : Декрет від 26 жовтня 1917 р. // СУ РСФСР. – 1917. – № 1. – Ст. 3.

¹¹ Природноресурсовое право и правовая охрана окружающей среды : учеб. / под ред. В.В. Петрова. – М. : Юрид. лит., 1988. – С. 34–35.

¹² Гайдай А.М. Становлення і розвиток конституційних засад екологічного права в УСРР–УРСР (1917–1977 рр.) / А.М. Гайдай // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 3. – С. 259.

¹³ Там само. – С. 259.

¹⁴ Там само. – С. 260.

¹⁵ Екологічне право України : навч. посіб. / Н.Р. Кобецька. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – С. 15.

¹⁶ Природноресурсовое право и правовая охрана окружающей среды : учеб. / под ред. В.В. Петрова. – М. : Юрид. лит., 1988. – С. 34–35.

¹⁷ Екологічне право України : навч. посіб. / Н.Р. Кобецька. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – С. 15.

Резюме

Головко А.Л. Природоохоронна діяльність в Україні: історико-правовий ракурс.

У статті проведено дослідження історичного процесу становлення й розвитку природоохоронної діяльності в Україні на основі часових критеріїв та історичних джерел права, а також запропоновано можливі підходи щодо його періодизації.

Ключові слова: екологічні права людини, охорона природи, періодизація, природні ресурси, природокористування, природоохоронна діяльність.

Резюме

Головко А.Л. Природоохранная деятельность в Украине: историко-правовой ракурс.

В статье проведено исследование исторического процесса становления и развития природоохранной деятельности в Украине на основе временных критериев и исторических источников права, а также предложены возможные подходы к его периодизации.

Ключевые слова: екологіческие права человека, охрана природы, периодизация, природные ресурсы, природопользование, природоохранная деятельность.

Summary

Holovko A. Environmental protection activities in Ukraine: historical and legal perspective.

The article analyzes the historical process of formation and development of nature conservation activity in Ukraine on the basis of time criteria and historical sources of law, and also suggests possible approaches to its periodization.

Key words: ecological human rights, nature protection, periodization, natural resources, nature management, environmental activities.

УДК 347.96

Д.В. ГОНЧАР

Денис Васильович Гончар, аспірант Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

МЕХАНІЗМ ГАРАНТУВАННЯ ПРАВА НА ОТРИМАННЯ КВАЛІФІКОВАНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Визнання державою особливого значення права на кваліфіковану юридичну допомогу визначає потребу його теоретичного осмислення і розробки ефективного механізму його реалізації та гарантування.

Механізм гарантування прав людини як відносно самостійний за структурою і призначенням елемент механізму захисту прав і свобод людини і громадянина, актуальність якого визначається положеннями ст. 3 Конституції України¹, наукою права достатньо ще не обґрунтований, а його юридична конструкція всебічно не розроблена. Проте варто вказати на доробок таких учених, як Т. Варфоломєєва, Т. Вільчик, В. Гончаренко, І. Гловацький, Ю. Грошевий, А. Джуська, А. Дубинський, О. Жуковська, Я. Зейкан, В. Маляренко, М. Маркуш, О. Михайленко, В. Попелюшко, С. Сафулько, О. Святоцький, М. Сірий, З. Смітєнко, Ю. Шрамко, О. Яновська та інші.

Відповідно до теоретико-правових уявлень про механізм правового регулювання різноманітні правові явища, за допомогою яких здійснюється гарантування права на отримання кваліфікованої юридичної допомоги, утворюють цілісну систему – «механізм» і діють не ізольовано, а в комплексі. Як зазначає Т.І. Тарахонич, механізм правового регулювання є системним утворенням, динамічною, функціональною частиною правової системи, сукупністю послідовно організованих юридичних засобів, які знаходяться у певному взаємозв'язку та взаємодії між собою, що забезпечують досягнення соціально корисних цілей². Сам термін «механізм» традиційно розуміють як сукупність прийомів практичного виконання чого-небудь³. Об'єктом гарантування при цьому, на нашу думку, є основні права людини.

Мета названого механізму гарантування полягає в тому, щоб зробити права і свободи людини та громадянина (у нашому випадку – право на отримання кваліфікованої юридичної допомоги) доступними для правовласників. Зазначимо, що йдеться саме про доступність користування правом. Тоді як рішення про необхідність користування тим чи іншим правом є прерогативою правовласника.

Гарантування права на отримання кваліфікованої юридичної допомоги – це процес, який охоплює кілька етапів:

- 1) створення умов правокористування;
- 2) закріплення юридичних засобів і способів користування досліджуваним правом і його захистом;
- 3) формування цілісної системи державних органів, враховуючи законодавче визначення їх компетенції та повноважень, призначених сприяти користуванню правом на отримання кваліфікованої допомоги і за потреби забезпечувати її захист;
- 4) практичне здійснення правозабезпечувальної і правозахисної компетенції державних органів та посадових осіб.

Важливо також зазначити, що під час формулювання стадій гарантування варто виходити з наявності підстав для користування правом на отримання кваліфікованої юридичної допомоги: акта конституювання; відображення досліджуваного права в актах міжнародного права, які є складовою частиною правової системи України, а також закріплення на конституційному рівні компетенції органів державної влади та посадових осіб щодо створення умов, засобів і способів правокористування.

Зауважимо й те, що на практиці деякі стадії можуть здійснюватися паралельно або, навпаки, мінятися місцями. Наприклад, закріплення будь-якої юридичної підстави, засобу і способу користування правом на отримання кваліфікованої юридичної допомоги та її захисту може відбуватися з одночасним закріпленням відповідної компетенції державного органу або посадової особи. Однак потрібно визнати, що останнє все ж